

Naši vitezi nočejo iz

ANA ĐOKIĆ, pisateljica

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK

V Lutkovnem gledališču Maribor zadnje tedne živi in dela hrvaško-srbska ekipa ustvarjalcev: režiserka Svetlana Patafta ni hotela uprizoriti ničesar drugega kot pravljico Ane Đokić Vitez železnega srca, ki je najbolj priljubljena slikanica hrvaških in srbskih odraslih bralk. Premiera v Minoritih bo 14. marca.

Zakaj ima vitez železno srce, zakaj si ne upa iz svojega oklepa, zakaj neuspešno išče sovražnike, da bi jih premagal, niso bila edina vprašanja za Ano Đokić. Je pisateljica, dramatičarka, avtorica radijskih iger, diplomirana filozofinja, ki se poigrava z žensko pisavo. Resno se ukvarja s popularizacijo književnosti, 2004. je zato ustanovila festival Pazi, knjiga! Je tudi umetniška voditeljica zadruga za spodbujanje književnosti Knjige v centru, kjer izhajajo tudi njene knjige. Gordana med vrbami in Recepti za srečo sta doslej najbolj odmevni. Je dobitnica nagrad Marina Držića, Mata Lovraka in Mali Marulić – vse za dela za mlade. Njene knjige izhajajo ob Hrvaški tudi v Srbiji in Franciji. "Srbska pisateljica, ki se je zaljubila v Hrvata in se za stalno naselila v Zagrebu," se uvodoma predstavi.

Rojena Beograjkanka ste in že pred vojno ste odšli na Hrvaško?

"Šestnajstletnica sem bila, do ušes zaljubljena na relaciji Beograd-Zagreb. Od osemdesetih do začetka devetdesetih let sem bila nenehno na poti. Ko sem začela izbirati med tam ali tukaj, sem rodila prvo hčer 1989. in ostala v Zagrebu."

Prva leta ustvarjanja ste se podpisovali drugače - Pongrašić?

"Tako je bilo prvih deset let, a piše tudi soproj Zoran in najstarejša od mojih treh hčera je začela pisati. To 'pleme Pongrašić' mi je začelo predsedati in hotela sem se malo izločiti iz njega. Kuloarji so oživel, bilo je zabavno. Nisem vedela, da je za ljudi tako intrigantno vse to s primki - enim, drugim, obema."

Google vrže ven na stotine An Đokić. Imate soimenjakinjo, slavno srbsko rokmetašico.

"Da, da. Vem."

V literaturo ste vstopili že v Beogradu ali šele v novem domu?

"V Beogradu, klasika - pri osemnajstih sem pisala članke za Politikin zabavnik. Pa na RTB-ju sem delala reportaže v izobraževalnem programu in tudi serijo za otroke. Potem je vse zastalo, ko sem zamenjala okolje. Ni bilo prav lahko zame tedaj na Hrvaškem. A imela sem srečo, da so me fantastično sprejeli na hrvaškem radiu. Bila sem zunanja sodelavka, pisala drame za njih in delala dramatisacije. 1994. so mi predvajali prvo radijsko dramo."

Torej med vojno?

"Ko je bila domovinska vojna najhujša, prav tedaj. Sploh nisem pričakovala, da bom lahko kdaj delala na televiziji ali radiu, glede na to, da sem prišla iz Beograda, a v dramskem programu sem doživela krasen sprejem in popolno svo-

bodo. Bili so sami taki uredniki, ki so bili dramski pisci in dramaturgi. Atmosfera je bila izvrstna in do danes je taka. Še vedno sodelujemo. Ko prideš s strani, je na žalost podpora, tudi javna, bistvena. Čeprav govorijo, da se mora umetnik, če ima pravi cilj, sam uveljaviti, ne glede na vse. To je mogoče, samo če ne dobiš malce vetra v jadra od kolegov, je mnogo težje. Kot vidim danes, sem imela veliko srečo. Lahko sem se v razmerah ustvarjalne svobode igrala v svojih dramskih tekstih. Šele ko se človek osvobodi, lahko raziskuje in se prepusti, tudi eksperimentirala sem, v glavnem z otroško radijsko igro."

Ves svoj ustvarjalni čas ste pisali za otroke, bodisi za lutke bodisi radijske igre ...

"To imam rada in napaka pri mnogih mojih kolegih je, da strašno podcenjujejo otroke, češ, infantilni so in z njimi je lahko. A povsem drugače je: otroci imajo lucidnost, ki jo mi sčasoma izgubljam. Pri otrocih pa je sveža. Želja po igri je v meni najmočnejša. Najbrž sem zato tako doma v otroški književnosti. Pri otrocih ni varanja, po eni minuti se vidi, če si jim dolgočasen. Takoj ti pokažejo. A iskrenost se med odraslimi ne ceni, edino, kar je vredno, je racio. Ki pa nas ni pripeljal ravno daleč, ko človek vse skupaj pogleda."

Obstaja mnogo neznosnih klišejev o otroški književnosti - recimo o bujenju otroka v sebi, o večnem otroku v nas ... Pri nas je bila pred desetletji močna pedagoška nota, otrokom se v literaturi ni smelo servirati problematičnih tem, o ločitvi, smrti, (homo)seksualnosti. Sedaj se je malce zrahljalo. Čeprav je včasih vtis, da gre za valove konzervativnosti, ki prihajajo spet in spet. Kaj menite?

"Opažam, da mladi na Hrvaškem danes zelo težko živijo. Moja srednja hčerka, ki ima devetnajst let, je v zadnjih štirih letih pokopala tri prijatelje. Eden je umrl zaradi raka, druga dva so ubili. Torej, ne moremo se delati nore. Živi v času, ko ji je smrt prijatelja bližnja tema na neki tragični način. Zdaj pa naj pišem osladne limonade o devetnajstletnikih, ki se sicer malo drogirajo, a nazadnje postanejo ozaveščeni dobri državljani. To je nesmisel. Ne podcenjujmo jih, ne zatiskajmo si oči. Oni tako gredo zmeraj svojo pot. Strašno me zanimajo pisci mlade generacije, ki bi se ukvarjali z mladimi v svoji literaturi. A takih ni, vsaj na Hrvaškem ne. Ker hočejo vsi od začetka biti pisatelji za odrasle. Pri 25 letih hočejo vsi pisati za odrasle in obdobje odraščanja nekako odrivajo od sebe. To je naš glavni tabu, pretežno je, nihče se noče spoprijemati s temi globinami in se vanje podajati."

Vitez železnega srca, ki ga bodo uprizorili v Mariboru, je menda zelo nenavadna slikanica, z recepcijo, ki ji ni para.

"Ta slikanica je resnično najbolj priljubljena knjiga za bralke, za

odrasle ženske torej. Najraje imajo to knjigo, ker je v bistvu zgodba o tem, kako ne moremo čakati princa, ki bi moral priti po nas. Pravljice so strahotno vplivale name, in to v negativnem smislu. Namreč v utrjevanju predsodkov, da sem sama zase nesposobna, da je potrebna ljubezen, da se oslim, da mora nekdo priti pome, da sama nisem samostojna brez moškega. Nisem zavestno napisala tega Viteza, a kasneje sem razumela, da sem sama sebi spisala neko sporočilo o teh vitezi. In nazadnje je izpadlo zabavno, ženske so se neverjetno odzvale. V slikanici je princesa ta, ki čaka in čaka, dolgočasi se, je čokolado, preveč čokolade, ne verjame več v pravljice, a ker je princesa, ne sme ven z dvora, ne sme se sprehajati po dežju, ker je blato ... Meče stran robčke in javka za vitezom, ki da naj jo reši. V nekem trenutku ji počni film, postane ji dolgčas in odide iskat svojega viteza. A ta vitez je žalosten, ker nenehno išče sovražnika, tega pa ni, kar je najbolj tragično. Nesrečnik ima oklep in sveta sploh ne vidi. Na koncu zarjavi na nekem travniku, nemočen - kot strašilo obstoji tam. Princesa pa ga na koncu reši, ker ga izvleče iz oklepa. Sporočilo je torej, da moramo te moške nenehno vleči iz njihovih oklepov, čeprav se ne pustijo preveč. Naši nikakor nočejo iz njih. Ne vem, kako je z vašimi?"

Enako, oklepov še in še. Torej slikanica, ki postane bestseller za bralke? Kot Mali princ?

"Pri nas se slikanice zelo podcenjuje. Čeprav je ravno v njih mogoče z malo besedami in sijajnimi slikami izraziti vse. Ilustrator Viteza je Tomislav Zlatić. Na Hrvaškem imamo izvrstno ilustratorsko sceno. To so mladi, ki danes niti niso več tako mladi - med 30. in 40. letom, ki so začeli pred desetletjem. In ogromno jih je."

Ilustracija je na Hrvaškem svetovni fenomen. Spomnimo se samo zagrebške šole risanege filma. Očitno ta tradicija živi naprej.

"Gotovo. Neki geni se očitno prepletajo. Uživam v slikanicah. O slikanicah vedno govorim s posebno strastjo. Obožujem jih."

Danes se marsikaj zlasti iz ženske pisave trpa v new age?

"To je iz strahu moških pred tem, kaj vse bi lahko izkopal iz njih, recimo kako novi primitivizem. Čeprav bi tudi ta lahko bil zanimiv v povezavi z intelektualizmom. Silna pamet v literaturi je lahko zelo suha in neživljenjska."

Kako ste se našli z mariborskim lutkovnim gledališčem?

"Preko režiserke Svetlane Patafta. Srečali sva se pred leti na delavnic lutk Krune Tarle v Zagrebškem gledališču mladih. Šla sem tja kar tako, za dušo. Spoznali sva se s Svetlano, po dveh letih sva se začeli sodelovati. Viteza največ igrajo v alternativnih kulturnih klubih. V Zagrebu ga je uprizorilo že ogromno gledaliških skupin. Svetlana je v Mariboru hotela delati prav Viteza. Očitno je nekaj v njem. Zdaj sem bila na vajah in sem zelo zadovoljna. Predstava bo za otroke in starše. Edino ne vem, kako bo všeč

očetom. Nekaj bodo morali reči v svojo obrambo."

Na Hrvaškem je cela plejada zanimivih ženskih pisav - od Vedrane Rudan do Dubravke Ugrešić preko Julijane Matanović, Slavenke Drakulić. Tudi vaša pozicija in tematika vaših romanov sta za hrvaške razmere silno provokativni - glede na tematiko vojne, nacionalnosti, seksualnosti ... Pisateljski kolegi vam vsem skupaj niso posebno naklonjeni?

"Kar se tiče nacionalnega, sem imela vedno srečo, da sem se družila izključno z umetniki. V teh krogih ne da ni bilo važno, ampak je bilo povsem nepomembno, kdo je od kod. Tako da so mi bile tukaj absolutno prihranjene travme. V vsakdanjem življenju v času vojne so moje hčere doživljale tudi kake neprijetne situacije. A nič drastičnega, očitno smo se gibali v takem miljeju, kjer ni bilo izgredov te vrste. Ne morete pa seveda ostati ob strani in ne občutiti strahot, ki so jih dnevno beležila poročila. Angažirana sem v svojih knjigah. Mislim, da se mora človek v svojem osebnem življenju angažirati predvsem v kreativnem smislu."

Ko ste govorili o kreativnosti žensk pri nas, je očitno res nekaj na tem. Dejstvo je, da so na Hrvaškem ženske izjemno angažirane v literaturi. Osebnost zelo dobro poznam Julijano Matanović, ki je izjemna. Njej ni problem povabiti na njena univerzitetna predavanja o sodobni književnosti tudi nas, pisateljic. Tega ji ne bi bilo treba, a to dela iz angažiranosti. Vedrana Rudan je pogumna, drzna. Navdušena sem nad slogom njene knjige Uho, grlo, nož. Zame je stil najpomembnejši, vse njene psovke so v knjigi v funkciji teksta. Mnogi tega dela zgodbe ne vidijo, teh besednih iger. Vidijo le kletvice, ki pa niso bistvene."

Kako pa so na Hrvaškem sprejeli problem srbstva v tej državi, ki se ga lotevate v zadnji knjigi?

"Dobra kulturna klima je na Hrvaškem. Ko sem začela pisati knjigo Gordana med vrbami, sem zaprosila za pisateljsko štipendijo ministrstva za kulturo. Opisala sem vsebino knjige, ki je tabu tema: Srbi na Hrvaškem, kako so gledali nanje pred vojno, kako po njej. Brez kakršnih koli problemov sem dobila to podporo. To je velika reč. Kasneje sem imela promocijo knjige v Beogradu, in ko sem jih vprašala, ali bi podprli pisca, ki bi pisal o položaju Albancev v Srbiji, so mi priznali, da razmere še niso zrele. To so podobne travme. Na Hrvaškem se očitno dogaja nekaj pozitivnega. Drugo je to, kakšne so subvencije, koliko denarja dobimo za literarne projekte. Okoliščine so nam očitno naklonjene. To sem najbolj občutila, ko sem bila v Sarajevu na enomesečni rezidenci. Duha je v mestu na pretek, a pesimizma je toliko, da je groza. Organizirali smo tribuno o hrvaških in bosanskih pisateljih, a ničesar drugega niso govorili kot tarna-li. Denarja nimamo ne mi ne oni, a treba je naprej, tudi za keks in čaj za nastop med otroki. Delujmo po principu 'gremo naprej.'"

Vse hrvaške pisateljice, tudi tiste

nekdanje "čarovnice", so se kljub vsem problemom, družbenim, javnim, akademskim, uveljavile, mnoge, recimo Ugrešićeva in Drakulićeva, tudi v tujini. V vaši knjigi Gordana med vrbami je ogromno zlahtne jugonostalgije. Na začetku poglavij imate citate iz Buldožerjev, Rokerjev z Morave, mladinskih delovnih akcij, bana Natlačena, Miloševića ... Materija je zahtevna, bilo je že veliko obdelav te tematike na filmu, v literaturi ...

"Ne vem, ali tudi v Sloveniji obstaja kolektivno brisanje preteklosti kot na Hrvaškem, kjer hočejo ljudje preprosto vse pozabiti. Morda jim je bilo tako težko? A bilo je vsega. Hotela sem mladi generaciji, ki nima pojma, malo pokazati vse to. Če jih zanima, naj preberejo, da vedo, da je nekaj bilo. Če jih ne zanima, pa nič, brez zveze. Materija je res spolzka, izrabljena, a hotela sem jo predstaviti na novo in se ne vpletati vrednostno v te reči z Jugoslavijo. V knjigi Gordana med vrbami sem najbolj uživala, ko sem raziskovala jugomitologijo. Kako smo vse to nekoč sprejemali - nedolžno in preprosto."

Takole ste zapisali nekje: ... vse nesmiselne obtožbe okrog tega, kdo je partizan, kdo ustaš, kdo Srb, kdo Hrvat, kdo četnik, kdo branitelj, kdo neumna ženska in kdo vsevedni moški, vse to so bile pretveze nekoč njenemu očetu, danes pa Tomislavu, da pobegne ta od samih sebe. Da se ne vidita takšna, kakršna sta v resnici - ranljiva in zbegana moška iz krvi in mesa ... Namesto da se soočita sama s sabo, sta se še naprej skrivala za narodom, vero, državo, partijo, za svoje nesrečno življenje pa krivila vedno druge, še najraje žene, ki so ju ljubile ...

"Predvsem nočem govoriti o tem, ali so dobri beli ali slabi črni ali rdeči, ali kdo je četnik, kdo branitelj ... Preberi, pa boš videl. Ni črnega in belega, to želim nenehno dokazovati. In moška ranljivost je marsičesa kriva. Ti njihovi oklepi."

Ni pa v knjigi veliko avtobiografskega?

"Ne, v moji knjigi Recepti za srečo iz 2008. je mnogo več mojega življenja. Napisala sem jo mnogo prej. To je resnično ženska knjiga iz časa tik pred Natovim bombardiranjem Beograda. Predvsem mi je šlo na živce, kako moški, moji kolegi, pišejo o seksu in ženskah v svojih knjigah. O tem, kako lomijo postelje med ljubljenjem, kako vse ženske od petnajst naprej padajo pred njimi, ker so tako privlačni. Jezilo me je in hotela sem jim pokazati, kaj si ženske res mislijo o moških, seksu in vsem, kar gre zraven. To je resnično ženska perspektiva in moški niso navdušeni, niti moji najbližji. Malce so osupli. Nenehno vzdržujemo neko pravljčnost v odnosu, in jasno, da se ženske nenadoma znajdejo s frustrirane - kako enim uspe, a meni ne, se sprašujejo in ne smejo priznati ne sebi ne drugim. Nič čudnega, da pride do frustracije, ko v prvem planu nastopi barbika. Na živce mi gre vse to in hotela sem prodrati v to."

okleпов

(JankoRath)

Kakšen pa je sprejem vaših knjig na srbskem trgu?

"Na Hrvaškem manj kupujejo knjige, a na srečo imam v Srbiji velikega založnika Laguno. Ko me objavijo v srbsčini, se moje knjige prodajajo v nakladi več tisoč izvodov. Na Hrvaškem je to največ 400. Seveda pa so honorarji tam silno nizki, sicer zveni veliko, ker je v dinarjih. Sem 'naša Beograjkanka', vedno pozitivno sprejeta."

Nastopate v dveh najranljivejših sferah književnosti – ženski in otroški. Dokaj nevrednih vejah stališča pisateljskega moštva?

"Absolutno. Pomembno je ne pričakovati od drugega niti odobravanja niti podpore. Ko se začneš igrati, to igro sprejmejo tudi drugi. To je bistveno."

"Odrasla" proza sicer še čaka na velike nagrade? Otroška književnost pa je nagrajena z vsemi pomembnimi nacionalnimi nagradami.

"Res je, literatura za velike še čaka nanje. Čeprav sta bili obe moji prozni knjigi Gordana med vrbami in Recepti za srečo v finalu za nagrado Frana Galovića, kar je velik kompliment. Imam sicer čuden odnos do nagrad. Morda jih ne dobivam, ker jih ne cenim dovolj. Morda bi jih morala bolj ceniti."

Kakšna pa je vaša pisateljska kondicija – na dve leti knjiga?

"Od Gordane med vrbami sem se zelo utrudila, vzela sem si leto dni odmora. Zdaj sem krenila v tretji del te svoje trilogije. Gre za žensko emancipacijo, resnično. V prvi knjigi za odrasle - Receptih za srečo - so moje junakinje konservativne. Kolikor se delajo sodobne na prvi pogled, na koncu ostajajo v poziciji čakanja na princa. So pač moja generacija."

Niste gledali Seksa v mestu?

"Ne, nikoli. Televizije sploh ne gledam že dvajset let. Nekatere doživljajo vse te filme kot zadnje smeti, druge feministično. V Gordani je ogromno emancipatoričnega. Glavna junakinja prekine to tradicijo. Tretja knjiga bo imela naslov 'Soba za Baščelika'. Baščelik je najstrašnejši zmaj izmed vseh zmajev v balkanski mitologiji. V več zgodbah jim ga uspe ujeti, zavezati v tri obroče, vržejo ga v najtemnejšo sobo gradu in nihče ne ve zanj. Potem ga radovedna princesa najde, in ko pije vodo, obroči popokajo in zmaj se osvobodi. Potem spet naredi nekaj zlobnega. Moja poanta je, da ima vsak od nas zaprtega zmaja, ki ga je razglasil za zlobnega. Vsi imamo svoje tabu teme. Malo bom kopala po

“
Na živce mi je šlo, kako moji pisateljski kolegi pišejo o ženskah”

teh zmajih, šla v našo zadnjo sobo, da vidim, kaj vse je v njej. Vsa sem sedaj v tem, čeprav moram prej narediti še kaj, da preživim. To bo resnično moja osebna trilogija."

Kako se je začelo vaše sodelovanje s Francozi?

"V prvih vojnih letih, ko nisem pisala, 1993., sem dopisno vpisala francoski jezik na Alliance Française v Parizu. V tem času ni bilo interneta in pošiljali so mi liste z vajami v pismih. Potem sem tipkala in pošljala pisemsko v Francijo, pisala sem spise v francoščini. To je bil moj beg iz resničnosti, v mediateki v Parizu sem brala neke liste za otroke. Pisala sem v uredništvo in bilo je, kot da pošljem sporočilo v steklenici. Poslala sem jim neke svoje zgodbe. Čez čas so mi odgovorili in mi objavili. Ne morem reči, da sem ravno uspela v Franciji, a igrali so mi eno radijsko igro in en dramski tekst je dobil nagrado. Tukaj se je ustavilo. V nemščino so mi sedaj prevedli Recepte za srečo, morda pa bo moja proza kdaj tudi v francoščini."

Zadnja afera s Finimi mrtvimi djevojkami v Gavelli vas je vznemirila?

"Mateta Matišića, avtorja tega dela, obožujem. Bil je moj urednik v dramskem programu na Radiu.

Krasen je, blizu sva si. Univerzalec je. Za Viteza žalostnega srca je tudi napisal glasbo. Kar mi je najbolj všeč pri njem, je življenjska vedrina. Vsega se dotakne, a ne z grenkobo in jezo. Grenkoba se vedno vrača z grenkobo. Včasih se je treba malo umakniti od intelektualizma, ker ne prinaša toliko dobrega."

Zakaj ste ustanovili svojo književno zadrugo Knjigo v centru, iz nemoči ali jeze nad založniki?

"Nekaj nas je kmalu spoznalo, da kot literati nimamo veliko manevrskega prostora in da smo odvisni od založnikov, ki so predvsem trgovci. Če se mu ne izplačaš, te ne bo objavil. Če pa se mu dobro obrneš, ti bo dal malo, sebi pa večji del. Mene so te krivice živcirale, zato smo zaobšli založnike, sami naredili založbo, festival, nagrado, ki je nismo podeljevali sebi, ampak drugim. Ponosna sem na to, da nam je uspelo. Poanta je bila v svobodi, nagrado pa smo poimenovali pa Saint Exuperyju 'ovca v škattli'. Podeljujemo jo že osmo leto za najboljšo hrvaško slikanico, brez ene same kune. Imamo strokovno in otroško žirijo. Prosili smo za podporo, a nas vedno znova zavrnejo. Eden od nagrajencev otroške žirije je bil Svetlan Junaković. Gre za velika imena." •